

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

Białystok, dnia 19 grudnia 2025 r.

Poz. 5399

Podpisany przez:
Krzysztof Stankiewicz
Data: 19.12.2025 13:32:36

UCHWAŁA NR XIX/90/25 RADY GMINY GRABOWO

z dnia 15 grudnia 2025 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Grabowo na lata 2026-2029”

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 559 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2025 r., poz. 1153 ze zm.), po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się do realizacji Program Opieki nad Zabytkami Gminy Grabowo na lata 2026 – 2029 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy.

§ 3. Traci moc Uchwała nr XXXVIII/196/22 Rady Gminy Grabowo z dnia 30 sierpnia 2022 r. w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Grabowo na lata 2022 - 2025 (Dz. Urz. Woj. Podl. z 2022 r., poz. 3810).

§ 4. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

Przewodniczący Rady Gminy
Edward Chrzanowski

Załącznik do Uchwały Nr XIX/90/25
Rady Gminy Grabowo
z dnia 15 grudnia 2025 roku

Gmina Grabowo

***Program Opieki nad Zabytkami Gminy Grabowo
na lata 2026 – 2029***

Grabowo, 2025

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	10
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	12
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	18
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	20
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy	20
5.2.2. Krajobraz kulturowy	21
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	23
5.4. Zabytki nieruchome	24
5.5. Zabytki ruchome	26
5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	27
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	30
5.6. Zabytki archeologiczne	33
5.7. Dziedzictwo niematerialne	36
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	37
7. Założenia programowe	40
7.1. Priorytety programu opieki	41
7.2. Kierunki działań programu opieki	41
7.3. Zadania programu opieki	41
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	45
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	46
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	46
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	47
12. Spis tabel i rysunków	49

1. Wstęp

Obowiązek ochrony zabytków i opieki nad zabytkami nakłada Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.); określa ona przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków.

Przedmiotem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Grabowo na lata 2026-2029 jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy. Celem opracowania jest określenie głównych zadań i kierunków działania gminy na rzecz opieki nad jej zabytkami, w oparciu o aktualne uwarunkowania strategiczne i przestrzenne, przepisy prawa, procedury administracyjne oraz mechanizmy finansowania ochrony zabytków. Gminny program opieki nad zabytkami nie jest aktem prawa miejscowego, natomiast stanowi dokument uzupełniający dotychczas przyjęte akty prawa miejscowego, uwzględniając zadania z zakresu opieki nad zabytkami.

Tworzenie i wdrażanie gminnego programu opieki nad zabytkami ma na celu:

- * zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- * wyznaczanie celów i kierunków działania w zakresie ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, służących do planowania badań i prac z zakresu ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz planowania rozwoju gminy,
- * upowszechnianie i promowanie dziedzictwa gminy,
- * wzmacnianie współpracy z właścicielami zabytków, środowiskami naukowymi, organizacjami pozarządowymi i innymi jednostkami samorządu terytorialnego,
- * skuteczne zarządzanie zasobem zabytków gminnych, a przez to wzmacnianie rozwoju gminy,
- * wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- * podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- * określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków,
- * podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami zostały określone w Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 559 ze zm.) jako zadania własne gminy.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną obowiązku wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Grabowo na lata 2026-2029 jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.).

Art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

- 1) Uchylony (włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju);
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki w Polsce objęte zostały ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Art. 5 Konstytucji RP brzmi: *„Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”*. Zaś w art. 6 ust. 1 Konstytucji RP czytamy: *„Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”*. Natomiast art. 86 Konstytucji RP wskazuje, że *„każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie”*. Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest wspomniana ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.). Ustawa określa m.in. przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi. Zgodnie z art. 3 ww. ustawy zabytek to „nieruchomość

lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”. Zabytki dzielą się na trzy grupy:

- * zabytki nieruchome – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości;
- * zabytki ruchome – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych;
- * zabytki archeologiczne – zabytki nieruchome, będące powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożone z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytki ruchome, będące tym wytworem.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 4 ustawy ochrona zabytków polega w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Z art. 6 ustawy wynika, iż ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi;
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi;
 - c) dziełami architektury i budownictwa;
 - d) dziełami budownictwa obronnego;
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi;

- f) cmentarzami;
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni;
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej;
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje;
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami;
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego;
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393);
 - f) instrumentami muzycznymi;
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi;
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa;
 - b) cmentarzyskami;
 - c) kurhanami;
 - d) relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
- Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.
- Zgodnie z art. 7 ustawy, wśród form ochrony zabytków wyróżnia się:
- 1) wpis do rejestru zabytków (w tym wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa);
 - 2) uznanie za pomnik historii;
 - 3) utworzenie parku kulturowego;
 - 4) ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dla zabytków znajdujących się na terenie województwa, wojewódzki konserwator zabytków prowadzi rejestr zabytków. Zgodnie z art. 9 ust. 1 i ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami „do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku”.

Zgodnie z art. 15 ust. 1 i ust. 2 ustawy „Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków”.

Zgodnie z art. 16 ust. 1–1a ustawy „rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenia, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia”.

Zgodnie z art. 17 ustawy na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1 ustawy;
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w art. 17 ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131–134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2025 r., poz. 647 ze zm.).

W myśl art. 18 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami „ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego”.

Art. 19. 1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

Zgodnie z art. 20. projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Zgodnie z art. 22. 1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego nie wpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Zgodnie z art. 89. Organami ochrony zabytków są:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Zadania publiczne o charakterze ponadgminnym określa ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2025 r., poz. 1153 ze zm.).

Z punktu widzenia niniejszego opracowania istotne jest uwzględnienie innych uregulowań prawnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, które znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, w tym w:

* Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym:

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2025 r., poz. 1153 ze zm.) zostały określone zadania własne gminy:

Art. 7.1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

ust 9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

* Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych:

Zgodnie z ustawą z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2025 r., poz. 707 ze zm.) zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (art. 7 ust. 1 pkt 6). Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się także w innych obowiązujących ustawach, przede wszystkim:

* Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1130);

* Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2025 r., poz. 418 ze zm.);

* Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2025 r., poz. 647 ze zm.);

* Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1478;

* Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1145 ze zm.);

* Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 87 ze zm.);

* Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1491 ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026. Dokument stanowi załącznik do uchwały nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. (poz. 1470).

Celem programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów

W oparciu o diagnozę, przeprowadzono analizę SWOT i w ścisłym powiązaniu z jej wynikami oraz powiązaniu ze Strategią Rozwoju Kapitału Społecznego sformułowano cel główny: Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków.

Dla realizacji celu głównego opracowano trzy cele szczegółowe:

- wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce,
- wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków,
- tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji.

- Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 (KPZK 2030)

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030, przyjęta została uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, po kolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

- **Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2030**

„Program rozwoju kultury województwa podlaskiego do 2030” powstał w oparciu o "Diagnozę kultury w województwie podlaskim". Dokument zakłada kontynuację kierunku rozwoju kultury obranego w "Programie rozwoju kultury województwa podlaskiego do roku 2020". Założenia zawarte w niniejszym dokumencie są spójne z obowiązującą "Strategią Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030", a także z Narodową Strategią Rozwoju Kultury 2004-2020 oraz jej uzupełnieniem z 2005 roku i Ustawą o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

Jednym z celów strategicznych wojewódzkiego jest ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego. Podstawą tak sformułowanego celu jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju i upowszechniania kultury a także za poważny potencjał naszego regionu, służący wzrostowi konkurencyjności wobec innych regionów w zakresie atrakcyjności turystyki, inwestycji oraz powstawaniu nowych miejsc pracy w sektorze turystyczno-usługowym. Upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym województwa podlaskiego sprzyja również integracji jego mieszkańców i poczucia więzi oraz dumy z tzw. „małej ojczyzny”. Należyta troska i szacunek dla dziedzictwa kultury tworzonego w przeszłości przez wiele narodów i grup etnicznych, zdaniem autorów programu umacnia pozytywny wizerunek naszego regionu jako przyjaznego i otwartego. W celu realizacji tak zakrojonego programu zaplanowano podjęcie następujących działań:

- prowadzenie projektów badawczych związanych z dziedzictwem kulturowym w celu jego rozpoznania i udokumentowania,
- prowadzenie inwentaryzacji i ewidencji wszystkich kategorii zabytków,
- upowszechnianie wyników badań, wykorzystanie ich w procesach zarządzania kulturą oraz w gospodarce, inwestycjach, turystyce,
- rewaloryzacja zabytków, powiązana z ochroną zabytkowego krajobrazu kulturowego, dbałością o porządkowanie i kształtowanie detalu architektonicznego oraz małej architektury, zgodna z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego (ochrona i rewaloryzacja zabytkowego budownictwa drewnianego – jako podstawowego wyznacznika tożsamości kulturowej regionu, zabytkowej architektury murowanej, zabytkowych parków, cmentarzy, zabytkowych zespołów obronnych i in.),
- rewaloryzacja przestrzeni publicznych zabytkowych układów urbanistycznych,
- systemowe zabezpieczanie obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń,
- ochrona tożsamości kulturowej regionu, jego wielokulturowości, ze szczególnym uwzględnieniem działań w zakresie edukacji regionalnej,
- prowadzenie wielokierunkowych działań promocyjnych, szkoleniowych i edukacyjnych mających na celu uświadamianie społeczeństwa o roli, znaczeniu i konieczności zachowania dziedzictwa kulturowego,

- tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych obejmujących najciekawsze miejsca i obiekty zabytkowe w województwie

- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego został uchwalonym przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr XXXVI/330/17 z dnia 22 maja 2017 r. Wskazuje on obowiązujące cele polityki przestrzennej, zasady ich realizacji oraz kierunki działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

Podstawowe zasady polityki przestrzennej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, zapisane w planie zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego obejmują:

Zasady ogólne – wynikające zwłaszcza z procesu integracji europejskiej:

- szczególną ochronę tożsamości kulturowej regionu, przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim, uniwersalnym modelem życia, w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej,
- uwzględnianie potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,
- harmonijne współistnienie zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego – jako filaru rozwoju turystyki,
- tworzenie warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe i obszary priorytetowego zabytkowego krajobrazu kulturowego,
- priorytet ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,
- wykorzystanie unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w krajowej i międzynarodowej promocji województwa.

2) Zasady ochrony i tworzenia nowych wartości kulturowych w reprezentatywnych obszarach tożsamości kulturowej województwa podlaskiego:

- kształtowanie krajobrazu historyczno-kulturowo-przyrodniczego regionu poprzez ochronę unikatowych lub specyficznych walorów krajobrazowych jednostek osadniczych i ich otoczenia,
- kształtowanie form architektonicznych i gabarytów nowej zabudowy zharmonizowanych z walorami kulturowymi istniejącej,
- stosowanie materiałów, wystroju i kolorystyki obiektów budowlanych oraz zagospodarowania ich otoczenia, nawiązujących do tradycji lokalnych.

3) Zasady ochrony i rewaloryzacji obszarów zabytkowych:

- zachowanie historycznych założeń urbanistycznych, a w szczególności: rozplanowania przestrzeni publicznych (np. ulic, placów, skwerów itp.), osi kompozycyjnych i widokowych, rozmieszczenia dominant, gabarytów i sposobów zabudowy oraz form architektonicznych,
- zapewnianie ekspozycji całych zespołów zabudowy i najwartościowszych jej elementów,
- twórcze kontynuowanie tradycji konstrukcyjnych, materiałowych, wystroju i kolorystyki obiektów oraz zagospodarowania ich otoczenia,
- lokalizowanie funkcji użytkowych niekolizyjnych z historycznymi funkcjami obszarów, zapewniających podstawy ekonomiczne utrzymania dobrego stanu technicznego zabudowy i zagospodarowania oraz atrakcyjność turystyczną,
- eliminowanie funkcji użytkowych i obiektów kolizyjnych pod względem sanitarnym i estetycznym z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych,
- harmonijne wkomponowywanie nowej zabudowy w historyczną panoramę jednostek osadniczych,
- poprawianie dostępności komunikacyjnej i systemów parkowania pojazdów oraz eliminacja uciążliwości ruchu drogowego, zwłaszcza tranzytowego towarowego;
- poprawianie warunków ochrony przeciwpożarowej,
- poprawianie standardu cywilizacyjnego zabudowy w zakresie wyposażenia w systemy kanalizacyjne i niskoemisyjne systemy energetyczne.

4) Zasady ochrony i utrzymania dobrego stanu technicznego obiektów zabytkowych, z priorytetem obiektów o randze krajowej i regionalnej:

- zapewnienie funkcji użytkowych stosownych do lokalizacji i form architektonicznych obiektów gwarantujących ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym i racjonalne wykorzystanie dla potrzeb społecznych,
- obowiązek uzgadniania z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz uzyskania pozwoleń dla projektów budowlanych dotyczących rewaloryzacji i modernizacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia.

5) Zasady ochrony przed dewastacją obiektów archeologicznych i określenie warunków ich udostępnienia zwiedzającym oraz sposobów postępowania w przypadkach natrafienia na przedmioty mogące stanowić zabytki archeologiczne w trakcie prowadzenia robót ziemnych:

- zapewnienie sposobu zagospodarowania i eksponowania terenu stanowiska archeologicznego zabezpieczającego go przed dewastacją i degradacją, Dziennik Urzędowy,
- obowiązek zawiadamiania stosownych służb archeologicznych o każdorazowym natrafieniu na przedmioty mogące być zabytkami archeologicznymi w trakcie prowadzenia robót ziemnych i przerwania ich do czasu przebadania stanowiska,

- ustalanie dokładnej lokalizacji zabytków archeologicznych w planach miejscowych, w tym typu stanowiska archeologicznego i jego zasięgu oraz zasad i sposobów dopuszczalnego zagospodarowania,
- wskazanie zabytków archeologicznych do bezwzględnego zachowania, tj. z bezwzględnym zakazem prowadzenia prac budowlanych, oraz zabytków archeologicznych, dla których dopuszcza się inne zagospodarowanie terenu po przeprowadzeniu badań archeologicznych.

6) Zasady tworzenia wartości kulturowych w nowych i rewaloryzowanych zespołach zabudowy, w szczególności poprzez:

- kształtowanie przestrzeni publicznych o zindywidualizowanych formach urbanistycznych, w tym: ulic, placów, pasaży i ciągów pieszych, skwerów, zieleni parkowej i sportowo-rekreacyjnej,
 - interesujące formy architektoniczne aranżacji otoczenia przestrzeni publicznych,
 - wykorzystanie w kompozycjach urbanistycznych szczególnych cech środowiska przyrodniczego – stosownie do jego predyspozycji, dla potrzeb terenów sportowo-rekreacyjnych i turystycznych, a konfiguracji terenów dla kształtowania sposobu ich zagospodarowania i zabudowy,
 - rozmieszczanie akcentów i dominant przestrzennych, twórczo kontynuujących istniejące założenia urbanistyczne,
 - stosowanie zindywidualizowanych form architektonicznych poszczególnych obiektów lub ich grup, z zachowaniem harmonijnych gabarytów całościowych zespołów i sylwety przestrzennej jednostek osadniczych,
 - harmonizowanie gabarytów zabudowy plombowej z gabarytami otaczającej (z wyjątkiem dominant przestrzennych i akcentów urbanistycznych wynikających z całościowych koncepcji urbanistycznych).
- W omawianym dokumencie wskazano także kierunki działań dla ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego:

1) Integracja działań społeczno-gospodarczych dla opieki nad zabytkami, w tym:

- opracowywanie i realizacja kompleksowych programów rewitalizacyjnych terenów z zasobami zabytkowymi, zwłaszcza historycznych miejskich, przemysłowych i powojennych, w tym, między innymi, wdrożenie projektów rewitalizacji,
- opracowywanie i realizację lokalnych strategii rozwoju obszarów wiejskich, wykorzystujących miejscowe tradycje i zasoby zabytkowe,
- przygotowywanie ofert na najlepsze zagospodarowanie i użytkowanie publicznych obiektów zabytkowych, służące zaangażowaniu sektora gospodarczego w opiekę nad zabytkami (m.in. na inkubatory przedsiębiorczości, instytucje otoczenia biznesu, centra usługowe, infrastrukturę turystyczną),
- wspieranie inicjatyw wykorzystujących obiekty zabytkowe do tradycyjnych form działalności gospodarczej, w tym rolnictwa ekologicznego i tradycyjnego przetwórstwa, oraz reaktywacja ginących zawodów,

- wspieranie rozwoju infrastruktury publicznej, zwłaszcza turystycznej, wykorzystującej miejscowe tradycje,
- propagowanie zabudowy i zagospodarowania terenu nawiązujących do form tradycyjnych, zwłaszcza w obszarach kulturowych.

2) Konserwacja i adaptacja zabytków, obejmujące:

- wspieranie zagospodarowania terenów przemysłowych, powojennych i zdegradowanych poprzez nadanie im nowych funkcji, z priorytetem obiektów zabytkowych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, poprzedzone opracowaniem programów rewitalizacji,
- wspieranie zagospodarowania, konserwacji i adaptacji (w tym rewitalizacji, rewaloryzacji i ekspozycji) obiektów zabytkowych wraz z otoczeniem, także archeologicznych, m.in. w formule partnerstwa publiczno-prywatnego oraz projektów trans-granicznych,
- wspieranie kompleksowych programów konserwatorskich ochrony zabytków drewnianych znajdujących się w skansenach i w miejscach ich pierwotnej lokalizacji,
- przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych, w tym zachowanie zabytków archeologicznych, dokumentowanie i opracowywanie wyników badań nieinwestorskich i ratowniczych,
- wspieranie renowacji i konserwacji małej architektury, w tym sakralnej, oraz miejsc pamięci i martyrologii,
- wspieranie budowy, odbudowy i renowacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla historii regionu oraz służących opiece nad zabytkami,
- unowocześnianie infrastruktury technicznej oraz poprawę estetyki obiektów zabytkowych,

3) Kształtowanie obszarów zabytkowych i krajobrazów kulturowych, poprzez:

- wspieranie konserwacji, rewitalizacji, renowacji, rewaloryzacji i ekspozycji zabytkowych centrów miast i wsi, zabytkowych terenów zieleni, w tym cmentarzy, obszarów fortyfikacji i budowli obronnych, obiektów archeologicznych mających własną formę przestrzenną,
- sukcesywną realizację iluminacji zabytków,
- propagowanie wykorzystywania tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania terenu oraz detalu architektonicznego dla harmonijnego kształtowania krajobrazów,
- wspieranie tradycyjnych form gospodarowania, w tym rolnictwa ekologicznego, tradycyjnych technik budownictwa, rzemiosła i przetwórstwa, zwłaszcza w obszarach priorytetowych krajobrazu kulturowego,
- tworzenie parków kulturowych w celu ochrony kulturowych krajobrazów historycznych oraz wytyczanie szlaków kulturowo-historycznych w celu promowania walorów kulturowych województwa,
- ustanawianie nowych parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych,
- rozwój systemu ścieżek edukacyjnych przyrodniczo-kulturowych,

-wspieranie poprawy standardów ochrony środowiska i bezpieczeństwa publicznego w centrach miast i wsi przez, między innymi, spowolnienie lub eliminację ruchu samochodowego, racjonalizację gospodarki odpadami, modernizację i rozbudowę sieci kanalizacyjnych, energetycznych, teleinformatycznych i „cichej” infrastruktury ulicznej.

4) Przechowywanie zbiorów zabytków, ich ekspozycja i udostępnianie. Zwiększenie możliwości gromadzenia zbiorów zabytków ruchomych i poprawa jakości ich przechowywania, ekspozycji i udostępniania może nastąpić w wyniku:

- budowy i remontów obiektów przechowywania i udostępniania zbiorów, umożliwiających nowoczesne sposoby ich opracowywania i przechowywania,
- modyfikacji i wdrażania elektronicznych technik udostępniania zbiorów,
- poprawy bezpieczeństwa zbiorów i warunków ich przechowywania.

W odróżnieniu od poprzednio obowiązującego dokumentu, bieżąca strategia nie odnosi się do zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym województwa poza ogólnymi nawiązaniami do zasobów którymi dysponuje region.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Obecnie obowiązującymi dokumentami powiązаныmi z Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami jest Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Grabowo oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, na podstawie którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Grabowo zostało przyjęte Uchwałą Rady Gminy Grabowo Nr XXII/129/09 z dnia 20 października 2009 r.

Zasoby dziedzictwa kulturowego jako trwałe elementy zagospodarowania obszaru stanowią istotny element tożsamości świadczący o ciągłości działalności i dorobku społeczności lokalnej. Podstawowym celem polityki władz gminy w tej dziedzinie powinna być ochrona oraz racjonalne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego. Wszelkie prace remontowe, zmiany własności, zmiany funkcji i przeznaczenia obiektów wymagają pisemnej zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w trybie określonym przez Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 października 2000 r. w sprawie zasad i trybu udzielania i cofania zezwoleń na prowadzenie prac

konserwatorskich, archeologicznych i wykopaliskowych oraz warunków ich prowadzenia i kwalifikacji osób uprawnionych do wykonywania tych prac.

Najpełniejszą ochronę obiektów dziedzictwa kulturowego przed naturalnym niszczeniem, dewastacją przez człowieka poprzez wykorzystywanie na nieodpowiednie cele lub obudowywanie innymi obiektami, można uzyskać poprzez sporządzanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Plany powinny zawierać regulacje dotyczące przeznaczenia i zagospodarowania terenów, na których znajdują się obiekty podlegające ochronie.

Zasady ochrony konserwatorskiej:

Obiekty zabytkowe (wpisane do rejestru zabytków) objęte są ścisłą ochroną konserwatorską, która polega na ich zachowaniu i konserwacji, wszelkie prace przy obiektach i na terenach zabytkowych oraz w ich bezpośrednim otoczeniu mogą być prowadzone tylko za zgodą służb konserwatorskich.

Obiekty kulturowe (pozostałe figurujące w spisie) stanowią przedmiot zainteresowania konserwatorskiego, podlegają zachowaniu i ochronie. Prace przy obiektach kulturowych winny być uzgadniane ze służbą konserwatorską. Rozbiórka budynku o wartościach kulturowych może być dokonana tylko w uzasadnionych przypadkach (bardzo zły stan zachowania) za zgodą służb konserwatorskich.

Ochrona zabytkowych założeń dworsko – ogrodowych polega na:

- * zachowaniu i restauracji dworu oraz zabudowy podworskiej,
- * na rejestracji i rekonstrukcji elementów zabytkowych układu terenu: układ komunikacyjny, podział funkcjonalno – przestrzenny, osie kompozycyjne i widokowe, ciek i zbiorniki wodne,
- * na zachowaniu i konserwacji starodrzewu,
- * na usunięciu elementów zniekształcających kompozycję zieleni (np. samosiewy) i odtworzeniu elementów zniszczonych (uzupełnienie nasadzeń),
- * na zakazie lokalizowania na terenie założenia w jego otoczeniu inwestycji o charakterze uciążliwym – mogącym przyczynić się do zniszczenia zabytku, a także obiektów zasłaniających widok na zabytek, czy też dysharmonizujących z jego elementami, wszelka praca przy zabytku oraz działalność inwestycyjna na jego terenie winne być uzgadniane z WKZ.

Ochrona cmentarzy i mogił historycznych polega na:

- * wyłączeniu ich spod wszelkiej działalności inwestycyjnej, nie związanej z ich rewaloryzacją,
- * na zachowaniu i konserwacji historycznych elementów ukształtowania terenu cmentarzy (nasypy, wały, układ alejowy, układ kwater i mogił),
- * na zachowaniu i konserwacji starodrzewu,
- * na zachowaniu i konserwacji zabytkowych nagrobków, krzyży oraz innych elementów małej architektury (ogrodzenia, bramy),
- * na usuwaniu elementów zniekształcających (np. samosiewy, wysypiska śmieci),

* na zakazie lokalizowania w ich bezpośrednim sąsiedztwie działalności o uciążliwym charakterze oraz obiektów zasłaniających widok na cmentarz, czy też dysharmonizujących przestrzennie i kompozycyjnie z ich elementami.

Stanowiska archeologiczne objęte są obserwacją archeologiczną. Wszelka działalność inwestycyjna na ich terenie może być prowadzona pod nadzorem archeologiczno – konserwatorskim. W przypadku stwierdzenia reliktyw archeologicznych prace winny być przerwane, a teren udostępniony do badań archeologicznych, których wyniki zadecydują o uciążliwości ich kontynuowania.

Ochrona historycznych układów przestrzennych wsi polega na:

- * zachowaniu historycznego rozplanowania układu i jego historycznych elementów (np.: zespół kościoła parafialnego, cmentarz parafialny, zespół dworski wraz z towarzyszącą im zielenią, wieś – ulicówka), historycznego układu komunikacyjnego i parcelacyjnego, a w jego szczególności przebiegu dróg w obecnych liniach rozgraniczających i zabudowy,
- * na kształtowaniu nowych elementów układu przestrzennego w dostosowaniu do historycznej kompozycji i dyspozycji funkcjonalno – przestrzennej układu oraz jego poszczególnych elementów,
- * na zachowaniu zbliżonej do historycznej skali układu,
- * na zachowaniu historycznych dominant wysokościowych, przestrzennych i architektonicznych (np. kościoła parafialnego i dzwonnicy, dworu),
- * na zachowaniu, restauracji i modernizacji technicznej zabudowy historycznej,
- * na dostosowaniu nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej wsi w zakresie sytuacji skali i bryły, oraz w nawiązaniu do lokalnej tradycji budowlanej, przy lokalizacji nowych obiektów mieszkalnych i gospodarczych winna być zachowana tradycyjna dyspozycja funkcjonalno – przestrzenna zagrody.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Gmina Grabowo leży w północno - zachodniej części Województwa Podlaskiego w Powiecie Kolneńskim. Od północy graniczy z Gminą Szczuczyn, od wschodu z Gminą Wąsosz, od zachodu z Gminą Kolno, od południa z Gminą Stawiski.

Obszar Gminy zajmuje powierzchnię 126,39 km² i zamieszkiwany jest przez 3309 mieszkańców rozproszonych w 34 miejscowościach:

Andrychy, Bagińskie, Chełchy, Ciemianka, Gnatowo, Golanki, Grabowo, Grabowskie, Grądy – Michały, Grądy – Możdżenie, Guty Podleśne, Kamińskie, Konopki – Białystok, Konopki – Monety, Kownacin, Kurkowo, Łebki Duże, Łebki Małe, Łubiane, Marki, Milewo – Gałązki, Pasichy, Przyborowo, Rosochate, Siwki, Skroda Wielka, Stare Guty, Stawiane, Surały, Świdry – Dobrzyce, Świdry Podleśne, Wiszowate, Wojsławki, Żebrki.

5.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Powstanie Grabowa i innych miejscowości na obszarze gminy Grabowo jest związane z początkami i rozwojem osadnictwa za rządów księcia mazowieckiego Janusza I. Ogromne puszcze pograniczne pomimo ciągłych wojen, przemarszów obcych wojsk przyciągały licznych osadników z odległych okolic znad Narwi i nawet spod Grodna. Osada Grabowo powstała nad rzeczką Dobrzycą dopływem Skrody, wzdłuż której wiodła najkrótsza droga z Łomży i Nowogrodu nad górną Wisłę. Gminna wieś Grabowo, położona na dawnej Ziemi Łomżyńskiej, szczyci się posiadaniem dworu będącego niegdyś w rękach najznamienitszych właścicieli. Byli wśród nich Szczukowie ze Stanisławem Antonim – podkanclerzym litewskim i sekretarzem króla Jana III Sobieskiego; Potoccy z Eustachym – generałem artylerii litewskiej, ojcem Ignacego – marszałka wielkiego litewskiego i Stanisława Kostki – prezesa rady ministrów Księstwa Warszawskiego; Wagowie z Bernardem – ojcem Antoniego i Jakuba, wybitnych polskich uczonych przyrodników. Już założyciel i pierwszy posesor Grabowa, Jan ze Strzegocina, był nie byle kim, bo możliwym panem mazowieckim, właścicielem wielu dóbr, pełniącym urząd podkomorzego wyszogrodzkiego. W 1417 roku otrzymał on od księcia mazowieckiego, Janusza Starszego, 33 włóki położone nad rzeczką Dobrzycą i przy jej ujściu do Skrody założył wieś Grabowo, a na jej zachodnim krańcu, przy gościńcu prowadzącym ze Świdrów do Kolna, zbudował drewniany dwór oraz kościół, również drewniany, pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela. Później, w 1429 roku, dokupił jeszcze 17 włości leżących po sąsiedzku, nad Skrodą. Jan ze Strzegocina był nie tylko założycielem Grabowa i budowniczym pierwszego w nim dworu i pierwszego kościoła, dał też początek znanemu rodowi Grabowskich - Ławskich herbu Pomian, władającemu grabowskim majątkiem do końca XVI wieku. Jego następcą w Grabowie był syn Marcin, a po nim – wnuk Jan, a jeszcze później – prawnuk Stanisław Grabowski-Ławski, ożeniony z Zofią z Zamienia. Po śmierci swego męża, powszechnie szanowanego wojewody plockiego, Zofia Grabowska-Ławska zwróciła się do księcia mazowieckiego, Janusza III, o przywilej lokacyjny dla miasta Grabowa. W 1524 roku przywilej ten otrzymała, ale do lokacji miasta nie doszło ani wówczas, ani w latach późniejszych i Grabowo pozostało wsią po dzień dzisiejszy. Przez cały niemal wiek XVII Grabowo należało do trzech rodzin: Gutowskich, Nowodworskich i Doliwów, nim w latach 1693 i 1694 przeszło w ręce Stanisława Antoniego Szczuki.

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Początki Grabowa nie są znane. Pierwsza pisana wzmianka na temat Grabowa pochodzi z 1423 r. Grabowo było wówczas własnością Jana ze Strzegocina, także właściciela dóbr w państwie krzyżackim herbu Pomian. Nie zachował się dokument lokacyjny wsi.

Prawdopodobnie było to prawo niemieckie. Przypuszczalnie nie różnił się od podobnych nadawanych innym osadom na Mazowszu i w innych dzielnicach Polski. Od połowy XV wieku Grabowo jest własnością rodziny Ławskich herbu Pobóg z dawna osiadłej na Mazowszu. W 1497 r. na wyprawę wojenną króla Jan Olbrachta z rycerstwem ziemi wiskiej wyruszył Jan syn Marcina z Grabowa.

W pierwszej ćwierci XV wieku Grabowo jest własnością prawnika Jana ze Strzegocina Stanisława Ławskiego chorążego warszawskiego /1530 r. /, kasztelana wiskiego / 1644 r. /, wojewody wicesgerenta mazowieckiego / 1554 r. /. Dzięki jego staraniom wieś Grabowo została podniesiona do rangi miasta, otrzymuje prawo miejskie chełmińskie nadane 24 czerwca 1524 r. przez Króla Zygmunta I. Zostaje ustanowiony urząd wójta. Mieszkańcy otrzymują dodatkowe działki oraz na pewien czas są zwolnieni od podatków. Przywilej lokacyjny ustala prawa i powinności wójta, który otrzymuje dwie włóki ziemi oraz sześć kramów. W zamian za to obowiązany jest do służby wojskowej.

W 1539 r. Grabowo otrzymuje potwierdzenie nadanych mu uprzednio praw i przywilejów. Zapewne rozwój miasta przebiegał zbyt wolno, świadczyły o tym nowe nadania uzyskane dla Grabowa przez Stanisława Ławskiego. Mimo nadań i przywilejów Grabowo nie zdołało utrzymać swego miejskiego charakteru i z niewiadomych przyczyn spadło do rzędu wsi.

W 1578 r. określane jest jako wieś na 6 włókach z 8 zagrodami. W XVII wieku Grabowo należało do Grabowskich, Nowodworskich i Gutowskich. Pod koniec XVII w. właścicielem Grabowa został podkanclerzy Stanisław Antoni Szczuka. W XVIII w. Grabowo jest własnością Bernarda Wagi, skarbnika wiskiego. Wieś liczyła wtedy 22 domów i 154 mieszkańców. Obok wsi powstał folwark z dworem siedzibą właścicieli, kościół, szpital, cegielnia i młyn. W 1881 r. wieś miała już 400 mieszkańców.

Od 1875 r. aż do wybuchu drugiej wojny światowej Grabowo należało do rodziny Sokołowskich. Miejscowość w tym okresie jest nadal wsią powiązaną z folwarkiem zamieszkałą przez ludność chłopską i drobnoszlachecką. Posiada uprzywilejowaną rolę wśród okolicznych wsi jako wieś kościelna, siedziba urzędu gminnego i szkoły.

W kampanii wrześniowej 4 września 1939 r. na terenie gminy Grabowo miał miejsce jeden z kilku przeprowadzonych w czasie wojny wypadów oddziałów wojska polskiego na teren III Rzeszy. Wypad przeprowadziła Podlaska Brygada Kawalerii, która z rejonu Glinki - Milewo przekroczyła granice niemiecką i dokonała rozpoznania walką na kierunku Sokoły Górskie - Brzuzki. W historiografii walki te określane są jako "wypad na Prusy Wschodnie".

W trakcie walk na punkcie obserwacyjnym ginie dowódca drugiej baterii 14 dywizjonu artylerii konnej kpt. Adam Gątkiewicz, który spoczywa wraz z innymi poległymi żołnierzami Podlaskiej Brygady Kawalerii na cmentarzu parafialnym w Grabowie. Począwszy od 17 września 1939 r. Grabowo znalazło się pod okupacją sowiecką, a od 1941 r. pod okupacją niemiecką.

Po II wojnie światowej gmina przechodzi różne koleje związane z podziałem administracyjnym kraju poprzez gromadzkie rady narodowe ponownie do gminy jako podstawowej jednostki administracyjnej. Z dniem 1 stycznia 1973 r. przywrócono Gminę Grabowo. Gmina ta weszła w skład utworzonego w 1975 r. województwa łomżyńskiego. Obecnie po reformie administracyjnej kraju od 1 stycznia 1999 r. gmina należy do Powiatu Kolneńskiego w Województwie Podlaskim.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Art. 7. ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 ., poz. 1292 ze zm.) wskazuje na to, że formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Obiekty zabytkowe z terenu Gminy Grabowo, które wpisane zostały do rejestru zabytków województwa podlaskiego ujęte są w tabeli.

Tabela 1. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu Gminy Grabowo wpisanych do rejestru zabytków województwa podlaskiego

Lp.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Grabowo	Kościół Parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela	1 poł XIX, XX w.	Nr. rej.: 61 z dn. 28.04.1980
2.	Grabowo	Plebania	3 ćw. XIX w.	Nr. rej.: 129 z dn. 28.04.1981 r. KL-WKZ-5340/44/81
3.	Grabowo	Nagrobki o charakterze zabytkowym (7 nagrobków) na cmentarzu rzymsko-katolickim	2 poł XIX w. – XX w.	Nr. rej.: 295 z 09.06.1987 r. KL.WKZ-5340-56/87
4.	Grabowo	Dwór	XIX w.	Nr. rej.: 130 z dn. 28.04.1981 r. KL-WKZ-5340/45/81
5.	Grabowo	Park	XIX w.	Nr. rej.: 71 z dn. 29.04.1980 r. KL-WKZ-5340/21/80
6.	Grabowo	Altanka (składająca się na całość założenia parku	XIX w.	Nr. rej.: 71 z dn. 29.04.1980 r. KL-WKZ-5340/21/80

		podworskiego wpisanego do rejestrów zabytków w Grabowie)		
--	--	---	--	--

Źródło: Opracowanie własne

5.4. Zabytki nieruchome

Na terenie gminy Grabowo znajduje się 15 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W stosunku do obiektów i obszarów ujętych w rejestrze zabytków nieruchomych województwa podlaskiego, wszelkie działania dotyczące tych obiektów oraz obszarów wymagają bezwzględnego uzyskania pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku w trybie decyzji, stosownie do art. 36 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Pozwolenia wymaga:

- * prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- * wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- * prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- * prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- * prowadzenie badań archeologicznych;
- * przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- * trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- * dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- * zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- * umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych oraz napisów;
- * podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub

krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisany do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni.

Tabela 2. Wykaz zabytków nieruchomych Gminy Grabowo wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków nieruchomych PWKZ

L p.	Miejscowość	Powiat	Gmina	Zabytek	Włączony	Wpisany do rej.	Nr. rejestru	L.dz.
1.	Ciemianka	kolneński	Grabowo	dwór	x			
2.	Ciemianka	kolneński	Grabowo	park	x			
3.	Grabowo	kolneński	Grabowo	kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela	x	x	61 z dn. 28.04.19 80 r.	KL-WKZ-5340/11/80
4.	Grabowo	kolneński	Grabowo	plebania	x	x	129 z dn. 28.04.19 81 r.	KL-WKZ-5340/44/81
5.	Grabowo	kolneński	Grabowo	wikarówka	x			
6.	Grabowo	kolneński	Grabowo	nagrobki o charakterze zabytkowym (7 nagrobków) na cmentarzu rzymsko - katolickim	x	x	295 z dn. 09.06.19 87 r.	KL-WKZ-5340/56/87
7.	Grabowo	kolneński	Grabowo	zespół dworsko-folwarczny	x			
8.	Grabowo	kolneński	Grabowo	dwór	x	x	130 z dn. 28.04.19 81 r.	KL-WKZ-5340/45/81
9.	Grabowo	kolneński	Grabowo	spichlerz	x			
10	Grabowo	kolneński	Grabowo	gorzelnia	x			
11	Grabowo	kolneński	Grabowo	altanka ogrodowa	x		71 z dn. 29.04.19 80 r.	KL-WKZ-5340/21/80

12	Grabowo	kolneński	Grabowo	młyn elektryczny	x			
13	Grabowo	kolneński	Grabowo	park dworski	x	x	71 z dn. 29.04.1980 r.	KL-WKZ-5340/21/80
14	Łubiane	kolneński	Grabowo	park	x			
15	Świdry Dobrzyce	kolneński	Grabowo	dróżni-czówka	x			
16	Wiszowate	kolneński	Grabowo	krzyż przydrożny	x			

Źródło: Opracowanie własne

5.5. Zabytki ruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek ruchomy, jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

W myśl art. 6 ust. 1 pkt 2 Ustawy o ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania, zabytki ruchome będące w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2393),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Ponadto, prócz obiektów wchodzących w skład wyposażenia budowli, także ich wystrój architektoniczny nazywany jest zabytkiem ruchomym (np. rzeźby, płaskorzeźby, malowidła ściennie,

mozaiki, sztukaterie i detal architektoniczny: gzymsy, obramowania otworów okiennych i drzwiowych oraz rzeźby ogrodowe, fontanny, kapliczki i krzyże przydrożne, drogowskazy kamienne, nagrobki itp.). Rejestr Zabytków Ruchomych prowadzony jest podobnie jak Rejestr Zabytków Nieruchomych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku lub z obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Do rejestru zabytków nieruchomych nie wpisuje się obiektów znajdujących się w inwentarzu muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków. Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym, która powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Tabela 3. Gminna ewidencja zabytków Gminy Grabowo

Gminna ewidencja zabytków Gminy Grabowo				
Lp.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr.rejestrowy/ WEZ/GEZ
1	Ciemianka	Dwór	Koniec XIX w.	WEZ
2	Ciemianka	Park	Koniec XIX w.	WEZ
3	Grabowo	Kościół Parafialny p. w. św. Jana Chrzciciela	1 poł. XIX, XX w.	WEZ/61 z dnia 28.04.1980 r.
4	Grabowo	Plebania	3 ćw. XIX w.	WEZ/129 z dnia 28.04.1981 r.

5	Grabowo	Wikarówka	Początki XX w.	WEZ
6	Grabowo	Nagrobki o charakterze zabytkowym (7 nagrobków) na cmentarzu rzymsko-katolickim)	2 poł. XIX w. – XX w.	WEZ/295 z dnia 09.06.1987 r.
7	Grabowo	Zespół dworsko - folwarczny	XIX w.	WEZ/71 z dnia 29.04.1980 r.
8	Grabowo	Dwór	XIX w.	WEZ/130 z dnia 28.04.1981 r.
9	Grabowo	Altanka ogrodowa (składająca się na całość założenia parku podworskiego wpisanego do rejestru zabytków w Grabowie)	XIX w.	WEZ/71 z dnia 29.04.1980 r.
10	Grabowo	Spichlerz	Koniec XIX w.	WEZ
11	Grabowo	Gorzelnia	Koniec XIX w.	WEZ
12	Grabowo	Młyn elektryczny	XIX – XX w.	WEZ
13	Grabowo	Park	XIX w.	WEZ/71 z dnia 29.04.1980 r.
14	Grabowo	Rządcówka	Koniec XIX w.	GEZ
15	Grabowo	Budynki gospodarcze w zespole dworsko-parkowym	Koniec XIX w.	GEZ
16	Grabowo	Stodoła w zespole dworsko-parkowym	Koniec XIX w.	GEZ
17	Grabowo	Magazyn spirytusu	Początki XX w.	GEZ
18	Grabowo	Dom ul. Kpt. Adama Gątkiewicza 24	Początki XX w.	GEZ
19	Grabowo	Dom ul. Kpt. Adama Gątkiewicza 33	Lata 20 XX w.	GEZ
20	Grabowo	Dom ul. Kpt. Adama Gątkiewicza 72	Koniec XIX w.	GEZ
21	Guty Podleśne	Stanowisko archeologiczne nr. 4	Okres wpływów rzymskich	GEZ
22	Konopki Białystok	Stanowisko archeologiczne nr. 5	Okres wpływów rzymskich	GEZ
23	Łubiane	Park	Koniec XIX w.	WEZ
24	Przyborowo	Dom nr. 24	Lata 20 XX w.	GEZ

25	Rosochate	Dom nr. 1	Lata 20 XX w.	GEZ
26	Stare Guty	Dom nr. 19	Lata 20 XX w.	GEZ
27	Stare Guty	Stanowisko archeologiczne nr. 3	Okres wpływów rzymskich	GEZ
28	Świdry Dobrzyce	Dróżniczówka	Lata 20 XX w.	WEZ
29	Wiszwate	Dom nr. 15	Lata 20 XX w.	GEZ
30	Wiszwate	Dom nr. 26	Lata 20 XX w.	GEZ
31	Wiszwate	Krzyż przydrożny	Poł. XIX w.	WEZ
WEZ – Wojewódzka Ewidencja Zabytków GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków				

Źródło: Opracowanie własne

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla Gminy Grabowo to m.in.:

*** Dwór w zespole dworsko-parkowym XIX w.**

Rysunek 1. Dwór w zespole dworsko-parkowym

Dwór Wagów zbudowano około 1852-1865 r., przebudowany go w 1964 r. Obecnie jest to parterowy dwór z piętrowymi skrzydłami bocznymi. Dwór otacza piękny XIX wieczny park krajobrazowy. Jest idealne miejsce na odpoczynek. Dwór w typowym położeniu ogrodowym z początku XIX w., murowany, na planie prostokąta, dwutraktowy, narożniki skrzydeł są opilastrowane, zwieńczone głowicami. Skrzydła podzielone są poziomym gzymsem nad oknami parteru. W skrzydle zachodnim okna zamknięte łukiem półkolistym z opaskami. Pilastry przechodzą w fantazyjnej linii zwieńczenie trójkątnego szczytu. Dworek (dwa skrzydła boczne) posiada cechy stylu eklektycznego, który wyraża się w zdobnictwie pilastrów i okien. Obecność skrzydeł bocznych nawiązuje do rzutu tradycyjnych narożnic dworu polskiego. Dach dwuspadowy. Korpus dworu uprzednio drewniany, obecnie murowany. Od 15 października 2009 roku według aktu notarialnego Repertorium A numer 4609/2009 jest własnością Gminy Grabowo. Budynek dworu jest w trakcie kapitalnego remontu. Planuje się zakończenie prac remontowych na koniec 2026 r.

*** Kościół Parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela**

Rysunek 2. Kościół Parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela

Parafia została erygowana w XVI w. Prawdopodobnie w 1413 r. istniała w Grabowie świątynia. W historii parafii istniało kilka kościołów drewnianych. Obecny kościół murowany pw. św. Jana Chrzciciela wybudowany w 1845 r. staraniem ks. Pawła Siennickiego, rozbudowany w 1937 r.

staraniem ks. Jana Bronowicza i w 1956 r. staraniem ks. Leona Ostalczyka. Kościół konsekrowany 29.07.1845 r. przez Biskupa płockiego Franciszka Pawłowskiego. Powiększony w 1937 o nawy boczne wg projektu Zygmunta Czaykowskiego. W 1956 roku staraniem ks. Leona Ostalczyka dobudowano kaplice.

W latach 1999–2000 dzięki staraniom księdza proboszcza Krzysztofa Krośnickiego wyremontowano dach i wykonano nową elewację zewnętrzną świątyni.

Budowla reprezentuje styl późnoklasycystyczny. Jest to kościół typu bazylikowego. Pierwotnie była to budowla z jedną nawą, obecnie posiada trzy. Wieża nakryta jest hełmem namiotowym zakończonym żelaznym krzyżem.

*** Plebania w Zespole Kościoła Parafialnego p.w. Jana Chrzciciela**

Rysunek 3. Plebania w Zespole Kościoła Parafialnego p.w. św. Jana Chrzciciela

Zbudowana w 1859 r. W 1972 r. powiększona o jednoosiową przybudówkę od północy. Plebania klasycystyczna, murowana z cegły, tynkowana. Plebania zbudowana jest na planie prostokąta, parterowa, pięćoosiowa. Ganek wsparty na dwóch parach wybruszonych kolumn toskańskich. Ściany zwieńczone gzymsem, na narożach boniowane w tynku. Wnętrze dwutraktowe. Bryła zwarta z użytkowym poddaszem. Portyk wsparty na czterech kolumnach nakrytych dużymi płatkami echinusa, trójkątny tympanon.

*** Altana ogrodowa w zespole dworsko – parkowym****Rysunek 4. Altanka ogrodowa w zespole dworsko-parkowym**

Wzniesiona przez architekta Zygmunta Czaykowskiego. W 1925 roku Zygmunt Sokołowski przekształca część ogrodu znajdującego się na wyspie. Likwiduje drzewa owocowe. Buduje wg. Projektu Czaykowskiego rotundę w formie monopterosu. W jej kopule znajduje się napis: Omne tulit qui utile dulci oraz inicjały ZS ujęte w datę 1925 I MS. Na kilku kolumnach można dostrzec napisy m.in. J Haller 6.IX.1925. Altana Murowana i tynkowana, konstrukcja założona na rzucie kolistym. Osiem kolumn kanelowanych z głowicami wg. Porządku doryckiego dźwigają belkowania i kopułę. Na osiach czterech alejek dochodzących do altany wyprowadzane są z postumentu schody. Napis w altance po łacinie podpisany Marie Sokołowska – 1925. Po drugiej wojnie światowej dwór, park i altana zostały własnością Państwowej stadniny koni, a od 1964 roku Własnością P.O.H.Z. Natomiast od 15 października 2009 roku według aktu notarialnego Repertorium A numer 4609/2009 jest własnością Gminy Grabowo.

5.6. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny, inaczej zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Wszystkie ruchome zabytki archeologiczne z terenu Polski, bez względu na sposób odkrycia są własnością Skarbu Państwa. Bez znaczenia jest miejsce (teren prywatny, państwowy) czy sposób (badania archeologiczne, przypadkowe znaleziska, poszukiwania) ich odkrycia. Podstawa prawna:

ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.)

Zabytki archeologiczne to będące w szczególności:

- * pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- * cmentarzyskami,
- * kurhanami,
- * reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

W gminie Grabowo występuje 25 stanowisk archeologicznych. Trzy stanowiska t.j.:

- * stanowisko archeologiczne nr. 4 w Gutach Podleśnych,
- * stanowisko archeologiczne nr. 5 w Konopkach Białystok,
- * stanowisko archeologiczne nr. 3 w Starych Gutach

wpisane są do Gminnej Ewidencji Zabytków.

Tabela 4. Wykaz zabytków (stanowisk) archeologicznych Gminy Grabowo

Lp.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NUMER STANOWISKA NA OBSZARZE	RODZAJ STANOWISKA	CHRONOLOGIA	NUMER W REJESTRZE ZABYTKÓW
1	Chełchy	29-77	9	Ślady osadnictwa	średniowiecze	
2	Chełchy	29-77	10	Ślady osadnictwa	średniowiecze	
3	Kownacin	29-77	13	Ślady osadnictwa	Epoka kamienia- średniowiecze	
4	Kownacin	29-77	14	Ślady osadnictwa	średniowiecze	
5	Kownacin	29-77	17	Ślady osadnictwa	Epoka kamienia	
6	Wiszowate	30-76	22	Osada	XV- VIII w.	
7	Stare Guty	30-77	1	Ślady osadnictwa	Epoka kamienia- średniowiecze	
8	Stare Guty	30-77	2	Obozowisko, osada, ślad osadniczy	Epoka kamienia- średniowiecze	
9	Stare Guty	30-77	3	Ślady osadnictwa	Epoka kamienia- OWR	

10	Guty Podleśne	30-77	4	Ślad osadniczy	OWR	
11	Przyborowo	30-77	5	Ślady osadnictwa	średniowiecze	
12	Przyborowo	30-77	6	Ślady osadnictwa	średniowiecze	
13	Przyborowo	30-77	7	Znalezisko luźne	Epoka brązu	
14	Ciemianka	30-78	6	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia- OWR	
15	Ciemianka	30-78	7	Ślady osadnictwa	Epoka kamienia- okres nowożytny	
16	Kamińskie	30-78	8	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	
17	Kamińskie	30-78	11	Ślady osadnictwa	Epoka kamienia- okres nowożytny	
18	Kamińskie	30-78	12	Osada, ślad osadniczy	Epoka kamienia- średniowiecze	
19	Grądy- Możdzenie	30-78	13	Ślady osadnictwa	Epoka kamienia- średniowiecze	
20	Konopki- Monety	31-77	2	Ślady osadnictwa	Epoka kamienia- okres nowożytny	
21	Konopki - Białystok	31-77	3	Ślad osadniczy	okres nowożytny	
22	Konopki - Białystok	31-77	4	Ślad osadniczy	średniowiecze	
23	Konopki - Białystok	31-77	5	Cmentarzysko, ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze- okres nowożytny	
24	Konopki- Monety	31-77	7	Ślad osadniczy	Wczesne średniowiecze	

25	Stawiane	30-78	23	Osada; osada; osada	Wczesne średniowiecze, XV-XVI w., XVI-XVII w.	
----	----------	-------	----	------------------------	--	--

Źródło: Opracowanie własne

5.7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki uznane za część własnego dziedzictwa. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Obowiązkiem władz gminnych jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie i przekazywanie następnym pokoleniom, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną. Ochrona skupia się głównie na procesach przekazywania elementów dziedzictwa niematerialnego z pokolenia na pokolenie, (np.: w opowieściach, pieśniach, obrzędach rodzinnych, ceremoniach lokalnych czy w przekazie umiejętności z ojca na syna albo z mistrza na ucznia), a nie na wytwarzaniu konkretnych środków, za pomocą których jest wyrażane (takich jak przedstawienia taneczne, pieśni, instrumenty muzyczne czy rzemiosło).

Kulturę na terenie gminy Grabowo krzewi się poprzez działania Gminnego Ośrodka Kultury. Szerzeniem kultury na terenie gminy zajmuje się także Biblioteka Publiczna Gminy Grabowo. Biblioteka służy rozwijaniu i zaspakajaniu potrzeb czytelniczych i informacyjnych społeczeństwa oraz upowszechnianiu wiedzy, nauki i rozwojowi kultury. Pełni rolę kulturotwórczą i informacyjną w środowisku.

Zadania gminnej instytucji kultury realizuje Gminny Ośrodek Kultury w Grabowie i Klub Senior+ w Chełchach, który oprócz działań nakierowanych na osoby starsze, prowadzi także działalność kulturalno-oświatową na rzecz lokalnej społeczności. Działają ponadto świetlice w Grabowie, Surałach, Ciemiance i Siwkach. Świetlice w Grabowie i Surałach dostosowane są do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Przy Gminnym Ośrodku Kultury funkcjonuje zespół ludowy „Grabowianie”, którzy występują w strojach ludowych nawiązujących do kultury w naszym regionie oraz zespół

dziecięcy „Pełny luz”. W ramach działalności zespołów organizowane są zajęcia muzyczno-instrumentalne, wokalne i chór.

W 2024 r. Gminny Ośrodek Kultury zorganizował 29 wydarzeń, w których wzięło udział 1500 osób:

- 3 koncerty,
- 2 prelekcje (spotkania, wykłady),
- 2 imprezy turystyczne i sportowo-rekreacyjne,
- 6 konkursy,
- 2 pokazy teatralne,
- 4 warsztaty artystyczne,
- 4 wystawy fotograficzne,
- 6 wydarzeń interdyscyplinarnych.

Do najważniejszych wydarzeń w 2024 r. należały:

- * „Opowieści o nas” – spektakl przedstawiający w artystycznym ujęciu historię naszej gminy,
- * „Korowód pisankowy” – świąteczny korowód z największymi pisankami,
- * „Ludu mój, ludu” - koncert pieśni wielkopostnych,
- * „Natura matka-matka natura” - spektakl poświęcony naszym mamom.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia. Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W tabeli nr. 5 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy Grabowo.

Tabela 5. Analiza SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
* cenne zabytki o historycznym charakterze- zespół dworsko- folwarczny stanowi ważny element dziedzictwa kulturowego gminy, nawiązując do historii dawnych właścicieli majątku oraz tradycji ziemskich regionu. Jest rozpoznawalnym symbolem miejscowości i podnosi jej prestiż. * zabytkowy park jako wartościowy element przestrzeni krajobrazowej, park stanowi atrakcyjną, zieloną przestrzeń rekreacyjną i przyrodniczą. Cenny układ przestrzenny oraz starodrzew podkreślają wyjątkowy klimat miejsca i jego estetykę. *własność gminy umożliwia miejsce spotkań, wystaw, warsztatów czy lokalnych uroczystości zaś park- przestrzeń spacerową, plenerowych wydarzeń oraz edukacji przyrodniczej. * możliwość rozwijania oferty turystycznej i promocji gminy, kompleks dworsko- parkowy może stać się kluczowym punktem lokalnych szlaków turystycznych (np. historyczno- krajobrazowych, rekreacyjnych), co zwiększa atrakcyjność gminy dla odwiedzających i turystyki weekendowej. *silny walor tożsamości lokalnej i element dumy mieszkańców- dworek i park są miejscami rozpoznawalnymi i emocjonalnie ważnymi dla społeczności, co sprzyja budowaniu silnego poczucia przynależności oraz wspieraniu inicjatyw oddolnych.	* ograniczone zasoby finansowe gminy, koszty remontów i bieżącej konserwacji zabytków są wysokie, a możliwości budżetowe gminy niewystarczające do realizacji pełnego programu rewitalizacji bez wsparcia zewnętrznego. * brak silnej promocji kompleksu dworsko- parkowego na zewnątrz, zabytki są mało rozpoznawalne poza terenem gminy, co ogranicza rozwój ruchu turystycznego oraz możliwości ich wykorzystania jako elementu marki lokalnej. * ograniczona liczba wydarzeń i inicjatyw kulturalnych związanych z zabytkami, choć jest potencjał, brakuje stałego, rozpoznawalnego kalendarza wydarzeń plenerowych, wystaw, festynów czy warsztatów opartych o dziedzictwo dworu i parku. * niewystarczająca świadomość wartości kulturowej zabytków wśród młodych mieszkańców, brak regularnych działań edukacyjnych może prowadzić do utraty zainteresowania i słabnięcia lokalnej tożsamości. * ograniczenia wynikające z ochrony konserwatorskiej, przebudowy i modernizacje wymagają uzgodnień konserwatorskich, co może wydłużyć proces inwestycji oraz podnosi ich koszty.

* możliwość pozyskiwania środków zewnętrznych na renowację i rozwój, zabytki dają realną szansę na finansowanie z funduszy krajowych i unijnych.	
SZANSE	ZAGROŻENIA
*możliwość pozyskania środków zewnętrznych na rewitalizację zabytków, fundusze krajowe i regionalne stwarzają realne szanse na sfinansowanie remontów, modernizacji i zagospodarowania obiektu z mniejszym obciążeniem z budżetu gminy. *rozwój turystyki kulturowej i weekendowej w regionie, coraz większe zainteresowanie wypoczynkiem lokalnym i historią regionów może przyciągać odwiedzających do zabytkowego kompleksu dworsko-parkowego jako miejsca odpoczynku oraz poznawania lokalnej tradycji. *możliwość tworzenia lokalnych i ponadlokalnych szlaków turystycznych. *współpraca z instytucjami kultury i organizacjami pozarządowymi, nawiązanie stałych partnerstw może przynieść wsparcie merytoryczne, organizacyjne oraz dostęp do dodatkowych gruntów na wydarzenia kulturalne i edukacyjne. *możliwość rozwoju wydarzeń plenerowych i imprez lokalnych, park to idealne miejsce do organizacji pikników, festynów, koncertów, pikników itp.	*niestabilność lub ograniczona dostępność środków zewnętrznych na zabytki, zmiany w programach dofinansowań, obniżenie budżetów lub trudności w spełnianiu wymagań formalnych mogą utrudniać realizację koniecznych inwestycji. *zmieniająca się liczba mieszkańców oraz starzenie się społeczności lokalnej, może to wpłynąć na ograniczenie zaangażowania społecznego i trudności w utrzymaniu aktywności kulturalnej. *ryzyko wandalizmu zabytków lub niewłaściwego użytkowania przestrzeni parkowej, brak monitoringu lub nadzoru może prowadzić do dewastacji elementów małej architektury, zieleni lub wnętrza obiektu. *ograniczenia wynikające z ochrony konserwatorskiej i procedur formalnych, co może wydłużać proces projektowania, realizacji prac oraz zwiększać ich koszt co może utrudniać sprawne prowadzenie inwestycji. *niekorzystne warunki atmosferyczne i zmiany klimatyczne, silne wiatry, susze czy

*wzrost zainteresowania lokalną historią i tożsamością wśród mieszkańców, rosnąca moda na „korzenie” i historię małych ojczyzn szansą na lepsze wykorzystanie dziedzictwa Dworu jako symbolu wspólnoty lokalnej. *możliwość nadania Dworkowi nowych funkcji społecznych i gospodarczych, utworzenie w nim Izby Pamięci Rodziny Wagów, punktu informacji turystycznej, kawiarni czy przestrzeni warsztatowej zwiększyłoby jego dostępność i żywotność.	intensywne opady mogą wpływać na pogorszenie się stanu starodrzewu w parku.
---	--

Źródło: Opracowanie własne

7. Założenia programowe

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wytycza w art. 87 cele dla wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami – nie różnicując celów poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego – w następujący sposób: 1. uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej, 2. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania, 3. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego, 4. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami, 5. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków, 6. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy dokument jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno- gospodarczego gminy Grabowo. Wyznacza w zamierzeniu cele, których realizacja powinna doprowadzić w przyszłości do zmiany wizerunku gminy.

7.1. Priorytety programu opieki

Sprawowanie opieki nad zabytkami przez władze samorządowe różni się od działań podejmowanych przez prywatnych właścicieli. Samorząd ze względu na prawny obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i poszerzanie świadomości społecznej dotyczącej ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym. Ponadto poprzez prowadzone działania ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku podmiotów prywatnych posiadających obiekty zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek i prestiż gminy jako miejsca atrakcyjnego turystycznie, nasyconego dziedzictwem kulturowym o indywidualnym i unikalnym charakterze. Wobec powyższego objęcie należyłą opieką zabytków stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu.

Program opieki nad zabytkami Gminy Grabowo na lata 2026 - 2029 zakłada dwa priorytety, które poprzez realizowane w ich ramach działania wypełniają cele ustawowe dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami.

Priorytet I - Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy

Priorytet II - Dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców.

7.2. Kierunki działań programu opieki

W ramach **Priorytetu I** ustalono pięć kierunków działań związanych z:

- * zahamowaniem procesu degradacji zabytków i poprawa ich stanu zachowania;
- * podejmowaniem współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy;
- * działaniem w ramach zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenie znaczenia ochrony kulturowej dla rozwoju gminy;
- * rozszerzeniem zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy;
- * tworzeniem systemu ochrony dziedzictwa i środowiska przyrodniczego.

W ramach **Priorytetu II** założono następujące kierunki:

- * opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania,
- * umożliwienie jak największego dostępu do informacji związanych z dziedzictwem kulturowym gminy,
- * rozwojem popularyzacji wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego gminy.

7.3. Zadania programu opieki

Tabela 6. Kierunki działań i zadania w zakresie ochrony zabytków

Priorytet I Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa ich stanu zachowania	1. Dążenie do pozyskiwania funduszy zewnętrznych na renowację zabytków stanowiących własność gminy. 2. Prowadzenie prac konserwatorskich i remontowych w obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy.
Podjęmowanie współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy	1. Informowanie za pośrednictwem gminnej strony internetowej informacji dotyczących możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających właścicielom i zarządcom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wniosków związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami gminy. 2. Doradztwo dla właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych w zakresie możliwości pozyskania środków finansowanych na działania przy obiektach zabytkowych.
Działanie w ramach zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenie znaczenia ochrony kulturowej dla rozwoju gminy	1. Przyjęcie przez Radę Gminy Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Grabowo na lata 2026-2029 oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.
Rozszerzeniem zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	1. Dążenie do uzupełniania gminnej ewidencji zabytków o obiekty dziedzictwa kulturowego pozostające dotychczas poza ochroną prawną, a także aktualizowanie zasobów tego typu obiektów w oparciu

	o dane uzyskane w wyniku przeprowadzonych prac naukowo-badawczych. 2. Dążenie do objęcia ochroną prawną wartościowych obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy poprzez występowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych, w celu zapewnienia tym obszarom i obiektom pełnej ochrony prawnej.
Tworzeniem systemu ochrony dziedzictwa i środowiska przyrodniczego	1. Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony konserwatorskiej, w tym stref występowania zabytków archeologicznych oraz zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony przyrody w opracowywanych dla terenu gminy dokumentach studialnych dotyczących polityki przestrzennej - np. Plan Ogólny Gminy.

Priorytet II Dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców.	
Kierunki działań	Zadania
Opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania	1. Stałe prowadzenie monitoringu i weryfikacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomych, z zastosowaniem komputerowej bazy danych 2. Aktualizacja mapy dziedzictwa kulturowego gminy z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych, systematycznie uaktualnianą,

	na podstawie informacji własnych oraz uzyskiwanych od WKZ. 3. Finansowanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych, stanowiących własność gminy.
Umożliwienie jak największego dostępu do informacji związanych z dziedzictwem kulturowym gminy	1. Zamieszczenie na stronie internetowej gminy programu opieki nad zabytkami gminy Grabowo lata 2026-2029. 2. Udostępnienie i systematyczna aktualizacji na stronie internetowej gminy wykazu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków. 3. Systematyczne zamieszczanie na stronie internetowej gminy informacji dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego. 4. Systematyczne aktualizowanie danych dotyczących obiektów zabytkowych w gminnym systemie informacji przestrzennej. 5. Współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu opracowywania zasobów i prezentacji dziedzictwa kulturowego gminy.
Rozwój popularyzacji wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego gminy	1. Organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym gminy. 2. Realizacja zadań w dziedzinie edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury. 3. Współdziałanie z organizatorami ogólnodostępnych przedsięwzięć (konferencje, sesje popularno-naukowe, rajdy) popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz potrzebę jego ochrony. 4. Wspieranie wydawnictw naukowych i popularno-naukowych dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa historyczno-kulturowego i tradycji gminy. 5. Popularyzacja dobrych praktyk w zakresie realizacji działań przy obiektach zabytkowych i zagospodarowania obszarów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo.

	6. Propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami oraz współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków działającymi na terenie gminy.
--	---

Źródło: Opracowanie własne

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów:

- * **prawnych**, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego;
- * **finansowych**, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w programie w większej części z budżetu gminy, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będą wymagały zaangażowania środków prywatnych,
- * **koordynacji**, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów programu z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi,
- * **społecznych**, co oznacza, że program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne,
- * **kontrolnych**, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach.

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych

lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, precyzuje wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych oraz tryb postępowania.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podstawą sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Ewidencją zostają objęte zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomości spoczywa na wójcie.

Określenie stanów technicznych obiektów polega na:

- 1) nawiązaniu współpracy z organem nadzoru budowlanego w celu ustalenia stanu technicznego obiektów zinwentaryzowanych w gminnej ewidencji zabytków;
- 2) uwzględnianie wniosków i opinii w sprawie dalszej kwalifikacji obiektów do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) określeniu niezbędnych prac rewitalizacyjnych obiektów i szacunkowej wartości ich przeprowadzenia. Bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków polega na wprowadzaniu do ewidencji zabytków zmian wynikających z rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu Wójt Gminy Grabowo sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy. Sprawozdanie, o którym mowa będzie sporządzone w pierwszym kwartale po upływie dwóch lat od uchwalenia przez Radę Gminy niniejszego programu. Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na trzy miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Zmiany w gminnym programie opieki nad zabytkami wymagają uchwały Rady Gminy Grabowo. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym np. poziom (w procentach bądź liczbach):

- wydatków budżetu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba wydanych wydawnictw, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów gminnego programu

opieki nad zabytkami. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach.

Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

*** źródła krajowe:**

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

*** źródła pozostałe:**

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła poza unijne – Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna uwzględniać priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy.

Mechanizmem sprzyjającym takim działaniom może być zapewnienie środków finansowych na dotacje celowe na prace przy zabytkach, które udzielane są właścicielom i zarządom. Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane mogą być przyznane w wysokości do 75% nakładów koniecznych, które obejmują:

- * sporządzenie ekspertyz technicznych konserwatorskich;
- * przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;

- * wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- * opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- * wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- * sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- * zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- * stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- * odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- * odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- * zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Inną formą wspierania opieki nad zabytkami oraz upowszechniania dziedzictwa kulturowego miasta mogą być także stypendia artystyczne przyznawane osobom działającym na rzecz opieki nad zabytkami oraz otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych z dziedziny kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Spis rysunków:

Rysunek 1. Dwór w zespole dworsko-parkowym	30
Rysunek 2. Kościół Parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela	31
Rysunek 3. Plebania w Zespole Kościoła Parafialnego p.w. św. Jana Chrzciciela	32
Rysunek 4. Altanka ogrodowa w zespole dworsko-parkowym	33

Spis tabel:

Tabela 1. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu Gminy Grabowo wpisanych do rejestru zabytków województwa podlaskiego	23
Tabela 2. Wykaz zabytków nieruchomych Gminy Grabowo wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków nieruchomych PWKZ	25
Tabela 3. Gminna ewidencja zabytków Gminy Grabowo	27
Tabela 4. Wykaz zabytków (stanowisk) archeologicznych Gminy Grabowo	34
Tabela 5. Analiza SWOT	38
Tabela 6. Kierunki działań i zadania w zakresie ochrony zabytków	41